

048 L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste (La Morphoplastique et la Néoplastique) [1]

Vooraf

Er zijn van de tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste (La Morphoplastique et la Néoplastique)* vijf bronnen bekend:

- een manuscript tussen Mondriaans brieven aan de kunstenaar Paul Citroen¹;
- twee typoscripten in Mondriaans nalatenschap, aangeduid als '26a[1]' en '26a[2]' ²;
- twee publicaties³.

Na bestudering van de vijf bronnen is gekozen om - te voldoen aan de eis van volledigheid - in dit corpus drie versies van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* te presenteren.

De eerste versie is het manuscript, dat Mondriaan naar Paul Citroen stuurt en dat vrijwel zonder wijzigingen in het boek van Paul Citroen is gepubliceerd; deze versie presenteren we in dit corpus onder nummer [048]. Er is vrijwel geen verschil tussen manuscript en publicatie; het enige verschil is dat in de publicatie de onderstrepingen in het manuscript niet zijn verwerkt.

De tweede versie is het typoscript '26a[1]' uit het Holtzman Deposit; deze versie presenteren we onder nummer [049]. '26a[1]' is de meest volledige versie. Uit '26a[2]' zijn gedeelten verwijderd.

De derde versie is de publicatie in het tijdschrift *Cercle et Carré*; deze versie presenteren we onder nummer [050]. Zowel de tekst van '26a[1]' als die van '26a[2]' komt niet overeen met de gepubliceerde tekst in *Cercle et Carré*.

Om onderscheid te maken tussen de drie gepresenteerde versies van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* is achter de titel een volgnummer tussen vierkante haken toegevoegd.

Bron

Tussen de brieven van Mondriaan aan Paul Citroen bevindt zich bij de brief van 31 januari 1930 een manuscript. Uit de brief blijkt dat het manuscript een bewerking te zijn van het eerste gedeelte van een groter artikel, dat in april 1930 in *Cercle et Carré* zal verschijnen⁴.

Het manuscript bestaat uit tien - rechtsboven genummerde - schrijfblokbladen⁵ en is op het laatste blad ondertekend 'Paris janvier '30 - P. Mondrian.' Onderaan het laatste blad staat: 'Adresse pour les épreuves à corriger: P. Mondrian - 26 rue du Départ Paris'⁶. Overigens is in Mondriaans nalatenschap⁷ een fotokopie aanwezig van het manuscript uit het archief van Citroen. We beschouwen deze bron als authentiek, geautoriseerd en voltooid.

De tweede bron is de publicatie in het boek van Paul Citroen *Palet* (oktober 1931)⁸. We beschouwen deze bron als geautoriseerd en voltooid.

De publicatie en het manuscript zijn - op enkele spellingskwesties na en onderstrepingen - identiek.

L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste[1] vormt een dubbele presentatie met *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*[2] en *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*[3].

Basistekst en leestekst

De publicatie in *Palet* is de basis voor de leestekst.

Titel

¹ Paul Citroen (1896-1983), Nederlands kunstenaar en publicist. Vindplaats brieven aan Citroen: RKD-MCP – 22. Een kopie van dit manuscript bevindt in Mondriaan nalatenschap: Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26b.

² Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26. (Om identificatie te vergemakkelijken is door ons een onderscheidend nummer tussen vierkante haken toegevoegd aan de twee manuscripten in folder 26.)

³ Paul Citroen. *Palet*. Amsterdam, 1931: 76-82, en *Cercle et Carré*, no.2 (15 april 1930): z.p.

⁴ Zie toelichting tekst 050.

⁵ Ca. 25 x 19 cm.

⁶ Digital Appendix: Supplements 048 - L'Art Réaliste – l'Art Superréaliste [1] (manuscript).

⁷ Holtzman Deposit: Box 1, Folder 26b.

⁸ CRII: 150.

Zowel de titel van het manuscript als die van de publicatie is: *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste*, en de ondertitel is (*La Morphoplastique et la Néoplastique*). Omdat in dit corpus nog twee andere teksten gepresenteerd worden met dezelfde titel, is de titel van de hier gepresenteerde tekst voorzien van rangnummer '[1]'. De titel van de gepresenteerde tekst is: *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [1]*.

Datering en ondertekening

Het manuscript is op bladzijde 10 door Mondriaan gedateerd en ondertekend: 'Paris janvier '30 – P. Mondrian.' De datering van de gepresenteerde tekst is: januari 1930⁹.

Ontstaan en publicatie

Paul Citroen had het plan opgevat 'een boek gewijd aan de hedendaagsche Nederlandsche schilderkunst' samen te stellen. Hij schrijft in het voorwoord van *Palet*: 'De keuze der schilders [...] geschiedde zoo, dat [...] een toch zoo volkomen mogelijk beeld tot stand kwam der verschillende en zeer talrijke stroomingen [...] onzer schilderkunst. [...] en dat de kunstenaars voor zoover zij dit wilden, zelf aan het woord kwamen, zonder dat hun bijdrage of werk aan een oordeel onderworpen werd. [...] Dit is dus niet een boek o v e r, maar v a n Hollandsche schilders.'

De samensteller van *Palet* vraagt Mondriaan per brief om foto's van zijn werk en een artikel in te sturen. Op 27 november 1929 antwoordt Mondriaan: 'Geachte Heer, U dankende voor Uw schrijven meld ik U dat ik bereid ben U de fotos te zenden en een artikel wil schrijven als U me nog even meldt of het in het fransch of Hollandsch moet en hoe groot 't zijn kan, en als U mij b.v. een maand den tijd daartoe kunt geven.'

Ruim een maand later (31 december 1929) stuurt Mondriaan een overzicht van zijn artikelen en hij belooft de tekst voor *Palet* binnen veertien dagen op te sturen: 'Hierbij een opgave van 't geen ik schreef. Het artikel hoop ik in 14 daag U te zenden. Ik wilde graag een speciaal, goed begrijpelijk artikel maken over mijn soort werk.'

De veertien dagen worden een maand. Pas eind januari 1930 stuurt Mondriaan het artikel naar Citroen: 'Geachte Heer Citroen, Ik zend u hierbij 't artikel aangeteekend opdat het niet weg kan raken. Ik heb de eerste helft van het geheele artikel tot een geheel verwerkt en denk dat 't niet meer dan 3 pages is die U me toestond. De eenige conditie is dat er niets aan verandert of uitgelaten wordt door den uitgever en dat ik nog de drukproeven ontvang. De vertaling in 't Duitsch kan ik wel volgen en zou die ook graag in drukproef zien. Er zijn eenige technische termen b.v. die ik uit ondervinding ook in 't Duitsch nu weet. Schrijft U me een woordje hoe U 't artikel vindt en of 't voor 't doel geschikt is. Als er tijd voor is zou ik graag willen dat U het Alma¹⁰ liet lezen die er veel belang in stelt.'

In de hierboven aangehaalde brief vragen drie opmerkingen van Mondriaan de aandacht.

De eerste is: 'Ik heb de eerste helft van het geheele artikel tot een geheel verwerkt'. Uit deze opmerking blijkt dat Mondriaan de 'lange publicatie' met dezelfde titel in *Cercle et Carré*¹¹ (april 1930) heeft omgewerkt voor *Palet*. Wanneer we *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [1]* en *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [2]* met elkaar vergelijken, zien we duidelijk dat het eerste gedeelte van de 'lange publicatie' gebruikt is als 'korte publicatie'¹².

De tweede opmerking is: '[...] dat ik nog de drukproeven ontvang.' Of Mondriaan ook daadwerkelijk de drukproeven gecorrigeerd heeft, is niet uit correspondentie gebleken.

De derde opmerking is: 'De vertaling in 't Duitsch kan ik wel volgen en zou die ook graag in drukproef zien.' Deze opmerking geeft aan dat er blijkbaar een Duitse uitgave in voorbereiding was van het boek van Paul Citroen. Een dergelijke Duitse uitgave is niet gevonden.

Bijna twee maanden later - op 22 april 1930 - gaat het opnieuw over een vertaling: 'Geachte Heer Citroen, als er een maand tijd meer is, wil ik gaarne de vertaling doen. Anders moeten de reproducties maar zonder artikel verschijnen. Ik heb maar een slecht geschreven copie hier van het artikel dus wilt U mij het U gezonden even gewoon per post (behoeft niet aangeteekend) aan mijn adres verzenden?'

Vermoedelijk heeft Paul Mondriaan gevraagd om een Nederlandse vertaling van *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [1]*, maar daar is het niet van gekomen.

⁹ Mondriaan woont in januari 1930 in Parijs, 26 Rue du Départ.

¹⁰ Peter Alma (1886-1969), Nederlands kunstenaar.

¹¹ Zie tekst 050.

¹² Digital Appendix: Supplements 048 - L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [2] (typescript 26a[2]).

Afbeeldingen

Bij *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [1]* in *Palet* zijn twee afbeeldingen geplaatst. De eerste is een fotoportret van Mondriaan¹³; de tweede een foto van Mondriaans atelier¹⁴. Onder de tweede afbeelding staat vermeld: 'Atelier van Mondrian te Parijs'.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [1]* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'¹⁵. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *art superréaliste, beauté universelle, couleur tragique, dualité, équivalence, expression purement plastique, expression tragique, expression universelle, morphoplastique, moyen plastique universel, Néoplastique, oppression du tragique, rapports équilibrés, superréalité, superréalité des rapports.*

Bijzondere woorden

In de titel komt een zekere parallelliteit tot uitdrukking. Mondriaan vergelijkt 'l'Art Réaliste' met 'Morphoplastique', en 'l'Art Superréaliste' met 'Néoplastique'.

De termen 'l'Art Réaliste' en 'l'Art Superréaliste' worden niet in de tekst genoemd. Wel drie keer de term 'superréalité'. De eerste alinea zegt dat 'une superréalité' hetzelfde is als 'une réalité nouvelle'.

'Morphoplastique' komt niet voor in de tekst.

Overige opmerkingen

Boven de titel van de publicatie staat vermeld: 'P. Mondrian, geboren 1872 te Amersfoort'. Onderaan de publicatie staat vermeld: 'P. Mondrian'.

Tussen de brieven aan Paul Citroen bevinden zich naast het manuscript *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* twee velletjes ongelinieerd papier in het handschrift van Mondriaan. Op de velletjes heeft Mondriaan een lijst van zijn publicaties geschreven en een korte notitie over zichzelf.

De lijst met publicaties ziet er als volgt uit:

Le Neo-Plasticisme. éditeur Leonce Rosenberg. Paris.

Neue Gestaltung. Edition Bauhausbücher Albert Langen Verlag München

In deze en op keerzijde vermelde tijdschriften en bladen artikelen.

De Stijl. redact. Édité. Theo van Doesburg. Holland

Vouloir. redact: Del Marle

Cahiers d'Art. redact. Chr. Zervos

Bulletin de l'effort Moderne. Édité. Léonce Rosenberg

Merz. red. Kurt Schwitters

i 10. Red. A. Müller Lehning

Manomètre. red. Em. Malespine

La vie des lettres et des Arts. édit. J. Povolozky & C.

Zürcher Zeitung

De korte notitie na de publicatielijst luidt:

'Geboren 7 maart 1872 te Amersfoort.

In Holland schrijf ik Mondriaan (met twee a's, in Frankrijk Mondrian, met een a.)'

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Citroen vraagt Mondriaan een artikel te schrijven voor zijn boek *Palet*. Eind november informeert Mondriaan hoe groot het artikel moet zijn en in welke taal het geschreven moet worden, Nederlands of Frans. Eind januari 1930 stuurt Mondriaan de tekst *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste [1]* naar Citroen. Op grond van deze gegevens vermoeden we dat Mondriaan in de maanden december (1929) en januari (1930)

¹³ Michel Seuphor. *Piet Mondrian. Life and Work*, 1956: 25 (Onderschrift: Piet Mondrian, 1929).

¹⁴ CRII: 143, afb. 50.

¹⁵ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

- met tussenpozen - aan de tekst heeft geschreven. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1929 en 1930 twintig schilderijen vervaardigd: B206-B22516. Hij zal tijdens de perioden van het schrijven aan *L'Art Réaliste et l'Art Superréaliste* [1] met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁶ CRII: 343-357.